

HACI BAYRAM VELÎ'DE İNSANIN ONTOLOJİK VARLIĞI VE OLGUNLAŞMASI SÜRECİ

Cevdet KILIÇ *

Abstract

The Process of Maturity and Ontological Existence for Human in Hadji Bayram Veli

Hadji Bayram-i Veli is one of the most important personalities who lived in Anatolia. His poems and his students' learning, knowledge and culture enlightened everywhere over and above Anatolia. There is a vast philosophical depth in Hadji Bayram-i Veli's poems. He has enlightened not only to mysticism thoughts but also to many philosophical ideas. The idea that is familiar since antiquity philosophers of "every soil loaded creature wishes for the world where the soil came from there" also exists in Hadji Bayram-i Veli. He has summarized the existence with three words as an appearing of creature and made it as the main philosophy of his tariqat. Those three words are To Know, To Find and To Become. Hadji Bayram-i Veli believes that human should be concerned with the external world, be in the service of all creatures that may be alive or lifeless and food e depth affection towards the state, the nations and all humankind but all of them should be made after that human improved his internal world and passed spiritual positions.

Keywords: Allah, Self, World, Maturation, Nearness, Purification

Giriş

Evliya Çelebi'nin; "Kutb-i muhteşem, Kenz-i muhterem, Zahid-i Zemane, Abid-i Yegâne, Nâtık-ı Hakâyık, Nâsıh-ı Halâyık, Kudre-i Ricâl, Kudve-i Ricâl, Nokta-i Kemâl, Kutb-ı Bihasbî'l İstihkak, Maden-i Hikmet-i Rabbânî, Sakin-i Kutbe-i Subhanî eş-Şeyh Hacı Bayram Veli"¹ diye bahsettiği, Anadolu'daki Türk ve

* Yard. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Felsefesi Öğretim Üyesi, e-posta: ckilic@firat.edu.tr

1 "Muhteşem kutup, muhterem hazine, zamanın zahidi, yegâne âbid, hakikatleri söyleyen, herkese nasihat eden, insanların önderi, olgunluğun en son noktası, şeyh, hakikatin tercümanı, insanları hayra, güzele, edebe, ahlâka ve sevgiye yönelten, hikmet ehli Şeyh Hacı Bayram Veli Kaddese sirrahu" Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatmânesi*, Türkçeleştiren: Zuhûrî Danişman, İstanbul 1970, c. IV, s. 135.

İslâm düşüncesinin en önemli temsilcilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hacı Bayram Velî'nin (1348/50-1430) yaşadığı dönem, Anadolu tasavvuf hareketlerinin, siyasi hayatla birlikte çalkantılarla dolu olduğu yıllara rastlamaktadır. Yaşanan bu siyasi ve dini çalkantılar, dönemin Anadolu insanını, ekonomik ve sosyal yönden istikrarsızlığa, güvensizlik ve çaresizliğe iterken bütün bu yaşanan olumsuzlukları tasavvufu aşmaya çalışmıştır. Hacı Bayram Velî'nin kültürü, bir yandan medrese eğitime², diğer yandan tasavvuf düşüncesine dayanmaktadır.³ Bir mutasavvıf olarak zihinsel yapılanmanın medreseden beslenmesiyle birlikte tasavvuf ve medrese ilmini mezcetmesi onun Anadolu kültürüne verecek olduklarının ne derece önemli olduğunu ortaya koymasından önemli ipuçları vermektedir. Başta müridlerine olmak üzere, şehir halkına Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam, hatta felsefi ağırlıklı dersler vermekle birlikte, Anadolu Türk muhitine güven telkin eden tasavvuf eğitime de önem vermektedir. Bu yüzden Ethem Cebecioğlu'nun da ifade ettiği gibi, Hacı Bayram Velî'yi üstün kılan şey; bilim ve tasavvufu birleştirmesidir.⁴

Hacı Bayram Velî, dört şiiirden başka yazılı eser bırakmamıştır. Yazılı eser vermekten ziyade toplumu harekete geçiren ahlâkçı bir rol oynamış, insan yetiştirmeye önem vermiştir. Anadolu insanını, yetiştirdiği önemli şahsiyetlerle dinî, ahlâkî, iktisadî ve hatta siyasi açıdan geniş ölçüde etkilemiştir. Bunların arasında Akşemseddin, Eşrefoğlu Rumî, Molla Zeyrek, Yazıcıoğlu Ahmet ve

-
- 2 Abdurrahman Güzel, "Hacı Bayram Velî'nin Üç İlâhisinin Tasavvufi Açısından Açıklanması", *Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 8-9 Mart 1990, s. 76; Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara 1994, s. 110; Mehmet Mecdî Efendi, *Terceme-i Şakaiku'n-Nu'maniyye*, İstanbul 1269, s. 77; M. Ali Aynî, *Hacı Bayram Veli*, sad.: H. R. Yananlı, İstanbul 1986, s. 65.
 - 3 Hacı Bayram Velî, 1392 senesine kadar, Ankara'da Melike Hatun adlı hayırsever bir kadının yaptırdığı Kara Medresede müderrislik yapmıştır. Bu tarihten sonra, Kayseri'de ikamet eden Şeyh Ebu Hamidüddin Aksarayî, Hacı Bayram Velî'yi Kayseri'ye davet etmiş ve kendisine intisap etmesini istemiştir. Daha sonra müşidi ile birlikte Bursa'ya gelip yerleşen Hacı Bayram Velî, Çelebi Sultan Medresesinde müderrislik yapmıştır. Bursa'da "Ekmekçi Koca" veya "Somuncu Baba" diye bilinen Ebu Hamidüddin Aksarayî, Ulu Camii'nin açılışında okuduğu hutbe münasebetiyle bir anda şöhret olmuş, bu durumdan huzursuzluk duyması nedeniyle Hacı Bayram Velî ile birlikte Bursa'dan ayrılarak Şam, Mekke ve Medine yolculuklarından sonra Aksaray'a yerleşmişlerdir. Müşidinin vefatıyla birlikte Ankara'ya dönen Hacı Bayram Velî, Bir medrese mensubu olarak ilmi kariyeri ile kendi adıyla anılacak olan Bayramiyye tarikatının öğretilerini, Sünni geleneğin hakim olduğu Anadolu Türk muhitinde yaymaya başlamıştır. Geniş bilgi için bkz.: Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayî ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1990, s. 169; Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram Veli Yaşamı Soyu Vakfı*, TTK Yay., Ankara 1983, c. I, s. 21; Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, haz.: Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, İstanbul 1999, c. II, s. 46; Aynî, *age*, s. 87; Kâmil Şahin, "Hacı Bayram Velî'nin Müderrisliği ve Melike Hatun Medresesi", *Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri*, s. 123.
 - 4 Cebecioğlu, *age*, s. 335.

Mehmet Bican kardeşler gibi şahsiyetler bulunmaktadır.⁵

Tasavvufu felsefenin bulunduğu ortak konulardan biri de, insan felsefesidir. İnsanın varlığı, ontolojik ve epistemolojik yapısıyla birlikte onun metafizik boyutu, her iki disiplinin de üzerinde yoğunlaştığı konulardır. Hacı Bayram Velî, müderrislikteki evveliyatıyla birlikte mutasavvıflığının verdiği ilmî zenginlikle, şiirlerinde insanın varlığı, metafiziksel gelişimi, cismânî âlemdeki yeri, diğer varlıklarla münasebetleri gibi insan felsefesini ilgilendiren boyutları esas almıştır. Bu hususu biz, Hacı Bayram Velî'nin şiirlerinde; insanı Allah'a götüren yolda kendi varlığının, yaratılmış varlıkların ve yaratıcı "varlığın şuurunda" olmak olarak özetleyebiliriz. Bu nedenle Hacı Bayram Velî'nin şiirlerinde büyük bir felsefi yoğunluk bulmamız mümkündür. Bayramîlik'te ise bunun felsefesi şu üç kelime ile özetlenmiştir: *Bilmek, bulmak ve olmak*⁶. İşte varlığın temelinde ve "oluşa katılmanın özünde bulunan bu üç kelime, Hacı Bayram Velî'nin şiirlerinde saklıdır.

Hacı Bayram Velî'nin fikirlerini çeşitli yönleriyle inceleyen pek çok çalışmanın mevcudiyetini göz önüne alarak, çalışmamızın ana temasını "insanın olgunlaşması" konusu üzerinde yoğunlaştırdık. Özellikle insanın varlık sahnesindeki yeri, nefsin olgunlaşması ve Allah'a ulaşmada geçirdiği merhaleler ve bu çerçevede Hacı Bayram Velî'nin yer yer kullandığı felsefi ve tasavvufi kavramlar üzerinde durduk.

Hacı Bayram Velî'nin şiirlerinin tümüne bizzat kendisi isim vermiştir. Çok iyi derecede Arapça ve Farsça bilmesine rağmen, Türkçe'ye rağbet etmesi⁷ ve şiirini Türkçe yazması, Anadolu insanı ile sıcak bir bağ kurmasına ve milli birliğin oluşmasına zemin hazırladığı kanaatindeyiz.

Şiir yazabilmeyi ermişlerin kerâmeti olarak sayan Hacı Bayram Velî, şiirlerini hece ve aruz vezinleri ile yazmıştır. Her bakımdan Yunus Emre'nin etkisi altında olduğu⁸ ve onun tarzını benimsediği Yunus'un İlâhilerini dilinden düşürmediği, çamaşır yıkarken bile onun İlâhilerini söylediği bilinmektedir.⁹

5 Hasibe Mazıoğlu, Hacı Bayram Velî'ye ait kesinleşmiş üç şiirinin bulunduğunu, bazı kaynaklara göre bunun dört ve beşi de bulunduğunu ifade etmektedir. Bk. "Hacı Bayram Velî'nin Şiirleri ve Mektupları", *Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri*, s. 102; Günümüzde Hacı Bayram Velî'nin şiirlerinin dört olduğu kanaati daha da ağır basmaktadır.

6 Güzel, agm, s. 77.

7 Cebecioğlu, *age*, s. 160.

8 Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Gerekli sadeleştirmeler ve bazı notlara ilavelerle yayımlayan: Orhan F. Köprülü, Ankara 1991, ss. 342-343; Köprülü, M. Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 6. baskı, Ankara 2004, ss. 373-374.

9 Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Şiirleri*, İstanbul 1938, s. 169; aynı mlf.: *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, s. 213; Hasibe Mazıoğlu, "Hacı Bayram Velî'nin Şiirleri ve Mektupları", *Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri*, s. 103; Cebecioğlu, *age*, s. 153; a.mlf.: "Hacı Bay-

I. İlahî Zikir

*N'oldu bu gönlüm, n'oldu bu gönlüm, Derd ü gamınla doldu bu gönlüm.
Yandı bu gönlüm yandı bu gönlüm, Yanmada derman buldu bu gönlüm*

Bu mısralarda insanın en tabii özelliği olan ve insana insanlığını hatırlatan kavramlara yer verildiği görülmektedir. Bunlar dert, gam, yanmak derman gibi her zaman insanın içinde bulunabileceği hallerden bir kaçıdır. İnsanoğlu, âlemi ervahtaki Allah'ı görmüş tanımış idi. Ona ahid vermiş ve "sen bizim Rabbimizsin"¹⁰ demişti. Oradan bu âleme intikal, insan için bir dert yükü olmuştur. Çünkü orası rahatlık ülkesi, burası ise mihnet ve sıkıntı diyarıdır. İşte pek çok mutasavvıfın da dile getirdiği gibi, Hacı Bayram Velî, o rahatlık ülkesinden ayrı kalmaktan dolayı şikâyetçidir. Yani "Ey Rabbim Sen'den uzaklaştığım için gam ve keder içerisindeyim" demektedir. Tıpkı Mevlâna'nın kamışlıktan koparıldığından dolayı orayı özleyen ve inleyen neyi gibi:

*"Dinle bu ney nasıl şikâyet ediyor, ayrılıkları nasıl anlatıyor,
Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadımdan erkek kadın herkes ağlayıp inledi
Ayrılıktan parça parça olmuş kalp isterim ki iştihak dârdini açayım,
Aslından uzak düşen kişi yine vuslat zamanını arar".¹¹*

Mevlâna'da olduğu gibi, Hacı Bayram Velî'de de söz edilen ayrılıklara, ayrı kalınan varlığa özlem, gelinen yere hasret duyma ve kavuşma çabalarına, Antik Yunan düşüncesinden İslâm felsefesine ve tasavvufî düşünceye kadar pek çok düşünce sisteminde rastlamak mümkündür.

Ayrılıklar, psikolojik olarak insana acı verdiği bilinen bir gerçektir. Ayrıldığımız varlığa geri dönmek ve ona kavuşmak istemek insan olmanın en temel varlık şartıdır. Bu mutasavvıfların diliyle bir derttir ve hayat boyu sürer gider. Kavuşma vuku bulduğunda bu çilenin bittiği sanılır. Ancak bu durum, başka çilelerin ilk basamağını teşkil eder ve yeni bir çile macerasının başlangıcı olur. Bu çileler, tasavvuf düşüncesinde tüm kâinattaki varlıkların çilelerine katlanmak ve o çilelerle hem hal olmaktır. İbn Tufeyl'in Hayy bin Yakzân isimli felsefi romanındaki salt ve saf akılla bulunduğu yaratıcısının karşısında kendini aciz bir kul olarak hissederek onun yarattığı tüm varlıklara hizmet etmede kendini sorumlu hissetmesi ve hizmete adanması, evrensel akla ulaşmış insanların başta

ram Velî", Sahabeden Günümüze Allah Dostları, İstanbul 1998, c. VII, s. 341; Kadir Özköse, "Hacı Bayram Velî ve Yaşadığı Döneme Tesiri", *Tasavvuf*, yıl: 5, sayı: 12, Ocak-Haziran 2004, s. 59.

10 A'raf 7/172

11 Mevlânâ, *Mesnevi*, çev.: Veled İzbudak, İstanbul 1988, c. I, s. 1.

gelen vazifelerindedir.¹² Bu vazifenin temeli; Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder"¹³ âyeti ile Hz. Peygamber'in; "İnsanların en hayırlısı, insanlara fayda sağlayan"dır"¹⁴ hadisine dayanmaktadır.

Bazen ayrı düştüğümüz varlığa kavuşma, belki ölümle gerçekleşecektir. Ancak ölüm, çile ve dert yüklü insan için sadece yan yana ve birbirinin çok yakınında duran iki âlemin birinden diğerine intikaldir. Yani ölümle çile bitmeyecektir. Çilelerin daha büyüğü başlayacaktır. Yunus'un ifade ettiği gibi:

*Dolap niçin inilersin, Derdim vardır inilerim
Ben Mevlâ'ya âşık oldum, Onun için inilerim.*¹⁵

İlk Çağ Yunan filozoflarının düşüncesinde hem varlıkların, hem de ruhun akıbeti hususu tartışma konusudur. Bu dönem filozoflarının, meseleyi tenâsüh inancına kadar vardırıldıklarını görmekteyiz. Bu filozoflar insan bedenini kendisine yurt edinen ruhun bedende zindan hayatı yaşadığını, ruhun bu zindandan kurtulup ayrı yaşamak istemesinin asıl gaye olduğunu söylemektedirler.¹⁶ Bu düşünceye benzer fikirler ortaya atan filozoflar arasında Platon (M.Ö. 427-347) ideleri ve tüm varlıkların ideler alemine dönme çabası¹⁷, Aristoteles'in (M.Ö. 384-322), değişmez ezeli ve ebedi varlık olan Tanrı'nın, kendisi gibi ezeli olan âleme ilk hareketi verip düzeni kurduktan sonra, tüm varlıkların ilk varlığa duydukları iştihak sebebiyle kâinatta nizam ve intizam içinde varlıklarını devam ettirmeleri¹⁸, Plotinus'un (M.S. 203-270) Bir'i, ve ondan sudür edenlerin Bir'e olan iştihakları ve ona benzemeye çalışmaları¹⁹, bütünüyle bu düşüncenin ürünü olarak değerlendirilebilir.

Müslüman filozoflarda da ruhun geldiği vatanına özlem duyması düşüncesini bulmak mümkündür. Bunların içinde en göze çarpanı İbn Sina'nın Nefs kasidesidir:²⁰

12 İbn Tufeyl, *Hayy Bin Yakzan*, çev.: Yusuf Özkan Özburun, Serkan Özburun, Şehabeddin Yalçın, Orhan Düz, Derya Örs, *Hayy İbn Yakzan İbn Tufeyl İbn Sina*, İstanbul 2000, s. 84; Cebecioğlu, "Hizmet", *Tasavuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2004, s. 279.

13 Muhammed 95/7

14 İsmail b. Muhammed el-Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ*, Beyrut 1351, c. I, s. 393.

15 M Necati Bursalı, *Yunus Emre, Hayatı ve Bütün Şiirleri*, İstanbul 1989, s. 286; İ. Agah Çubukçu, *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*, Ankara 1986, s. 149.

16 S. William Sahakian, *Felsefe Tarihi*, çev.: Aziz Yardımlı, İstanbul 1997, s. 29; Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, İstanbul 1990, s. 23;

17 Platon, *Devlet*, çev.: Cânân Eyi, İstanbul 2001, s. 293-294; Anders Wedberg, *Platon'un Felsefesi Üzerine Araştırmalar*, der.: Ahmet Cevizci, Ankara 1989, s. 93.

18 Aristoteles, *Metafizik*, çev.: Ahmet Arslan, İstanbul 1996, s. 1075a 20.

19 Plotinus, *The Enneads*, İngilizce'ye çev.: Stephen MacKenna, London 1991, c. III, s. 174; Zerrin Kurtoğlu, *Plotinus'un Aşk Kuramı*, Bursa 2000, s. 133.

20 Hayrani Altıntaş, "İbn Sinâ Düşüncesinde Nefs Teorisi", *İbn Sinâ Sempozyumu Bildirileri*,

Âşık sevgilisinden uzak kaldığı için onun ateşiyle yanar. Ancak sevginin alameti fedakârlıktır. Yani seven sevdiğinden gelen her şeye katlanmalıdır. Hacı Bayram Velî de “aşkınla gönlüm o kadar dolu ki, gönlüm onunla yandı” diyor. Fakat bu yanış, ayrılık acısını ortaya çıkarmıyor. Ancak o yanış zevk verir, kişinin olgunluğu, canını cânânı için feda etmesiyle ortaya çıkar. Feda etmiyorsa o kişi noksandır. Hâsılı bu yanışla, gönülde Allah’tan gayri bir şey, Allah’tan gayri bir dert kalmaz.

*Gerçi ki yandı gerçeğe yandı Rengine aşkın cümle boyandı
Kendinde buldu kendinde buldu Matlabını hoş buldu bu gönlüm*

Bu mısralarda ele alınan yanmak, kendini bulmak, aşkın boyasına boyanmak, matlabını hoş bulmak gibi kavramlarla yine Hacı Bayram Velî, insanın olgunlaşma safhalarından bahsetmektedir. Yani, “gönlüm her ne kadar yandı ise de bu, boşuna değildir, bu yanışla mahva ulaştım, ancak bu mahv ile yokluğa değil, varlığa ulaştım” demektedir. Bu şekilde gerçeğe ulaştıktan sonra, aşkın tesiriyle her şey sevgiliden bir eser olarak görünmeye başlar. “Gönlüm artık âlemde bir düzensizlik görmüyor her şey aşk ile Allah’ı tesbih ediyor.” Hacı Bayram Velî; her şeyin kendisinde olduğu gibi aşkla dolu olduğunu, onu tesbih ettiğini onun kanunlarına tabi olduğunu söylüyor. Aşkla dolu olan insanın aşkın boyasına boyanması, tasavvuf felsefesindeki hal aktarımını çağrıştırmakla beraber Kur’an-ı Kerim’de geçen Allah’ın boyası ile boyanmak âyetine telmih olarak düşünülebilir.²¹

Hacı Bayram Velî’ye göre, Allah’ı başka yerde aramamak gerek; O, adeta seven insanın gönlündedir. Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî’nin ifade ettiği gibi; “Ararsan Mevlâ’yı kendinde ara Mekke’de Kudüs’te, Hac’da değildir.” Nitekim bir hadis-i kudsîde “Ben yere göğe sığmam, mümin kulunun kalbine sığarım”²² buyrulmaktadır. Bilginin hayati faaliyet merkezinin beyin olmasına karşılık, sevgi gibi hissi şeylerin merkezi de kalptir. Muhabbet mesafeleri gönülde kat edilir. Hacı Bayram Velî’nin ifadesiyle Allah’a gönülden ve gönülle ulaşılır. Dolayısıyla Hacı Bayram Velî’de, vuslat makamına gönülde ulaşmıştır, Allah’ı gönlünde

Ankara 1984, (241-253), ss. 241, 242.

21 Elmalılı Hamdi Yazır, Bakara suresinin 138. âyetinde geçen “Allah’ın boyası” ile alakalı âyette şu bilgilere yer vermektedir. İman ile dini bir boyaya benzetmek gerekirse biz Allah boyası olan bir fitri iman ile ve Allah tarafından boyanmış olmayı üstün tutarız. Maddi ve manevi bütün temizlik çabalarımız ve güzelliklerimiz ilk oluştan, doğuştan gelen temelin muhafazasına yöneliktir. İslâm dini ve Tevhid imanı, insanların Allah tarafından boyanmasıdır. (Bk. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, sad.: heyet, İstanbul 1992, c. I, s. 426). Dolayısıyla Hacı Bayram Velî’nin “aşkla boyanma” ifadesi bu âyeti ruhuna ne kadar da uygunluk arz ettiği ortaya çıkmaktadır.

22 Aliyyü’l-Kârî, *el-Masnu’ fi mârifeti’l-hadisi’l-mevdu,* s. 164.

bulmuştur.

İnsanın nefsinin olgunlaşmasında kat edilmesi gereken önemli merhalelerden biri de kulun fakrının farkında olmasıdır. Hacı Bayram Velî şöyle demektedir:

*El fakru fahri el fakru fahri Demedi mi âlemlerin fahrı
Fakrımı zikret fakrımı zikret Fakru fenada buldu bu gönüm.*

Şiirdeki “*el Fakru Fahri*” (fakirlik övücümüdür), hadisinde²³ geçen fakirlik, Allah’ın doksan dokuz isminden biri olan el-Ganiyy’in karşısında kulun kendini aciz bilmesidir. Bu tarz idrak, kulu, Allah’a yöneltir.²⁴ Kur’an’ın ifadesiyle Allah zengin, kullar fakirdirler yani kullar daima Allah’a muhtaçtırlar.²⁵

Tasavvufta fakr; varlıktan kurtulup, Allah’ta fâni olmaktır. Yani mutasavvıflar kalplerinde mal, mülk sevgisi bırakmazlar. Mütefekkirler arasında dünyayı kendi başına değerli görmeyi şirk kabul edenler bulunmaktadır. Muhammed İkbâl bunlardan biridir. O, beden kafesini kırarak cihetleri hâkimiyeti altına alamayanları suçlayarak bunların fakra erişemeyeceklerini belirtir. İstemeyi benliği zayıflatan hususlar arasında sayan İkbâl, fakr sahibi olan insanın Allah’tan başka hiç kimseden bir şey istemeyeceğini söyler.²⁶ Yani, fakrın hakikati, kulun, Allah’tan başka hiçbir şeye ihtiyaç duymamasıdır. Fakr ehli insanlar, yoklukta feryad etmez, sızlanmaz, sükûnetlerini korurlar, ellerine bir şey geçince de, onu başkalarıyla paylaşırlar. Hatta başkalarını kendi nefislerine tercih ederler.²⁷ Fakr, biline gelen yoksulluk hali değildir. Bu bir manevi ihtiyaçlılık halidir. Varlığını terk edip Hakk’ta fâni olan kimse, tıpkı İbrahim b. Ethem gibi hakiki fakra ulaşmış kişidir.²⁸ Çünkü İbrahim b. Ethem, bütün mal ve mülkünü terk etmiş, hatta emirliği dahi bırakarak fakrı seçmişti.

Hacı Bayram Velî’nin işâret ettiği ve mutasavvıfların büyük çoğunluğuna göre bir övünç vesilesi olan fakr; kişinin ne kadar dünyalığı olursa olsun, gönlünü meşgul etmemesi, dünya malının gönlünde değil, sadece kesesinde kalmasıdır. Fakra ulaşmak isteyen insanlar, ne malın ne dünyanın kölesidirler. Bilakis mal ve dünya onların emrindedir.²⁹ Bunun için mutasavvıflar fakrı ta-

23 Aliyyü’l-Kârî, *age*, s. 128.

24 Hucvirî, *Keşfu’l-Mahcûb: Hakikat Bilgisi*, çev.: Süleyman Uludağ, İstanbul 1982, s. 441; Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, çev.: Süleyman Uludağ, İstanbul 1991, s. 99;

25 Muhammed 47/38, Fatır 35/15.

26 İkbâl, Muhammed, *Bâl-i Cibrîl*, çev.: Y. Salih Karaca, İstanbul 1983, s. 140; a.mlf., *Darb-ı Kelim*, çev.: A. Nihat Tarlan İstanbul 1958, s. 8.

27 “İhtiyaç sahipleri oldukları halde kardeşlerini kendilerine tercih ederler.” Haşr 59/9. Tasavvuf felsefesinde bu tavra İsar denilmektedir.

28 Kuşeyrî, *age*, ss. 112, 442.

29 Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, 2004, s. 204; Hasan Kamil

nımlarken; “Övülen fakr; kalpte ağyarın bulunmamasıdır” demişlerdir.³⁰

İnsan, Allah’ın karşısında acizdir. Kudreti azdır, bu kudret, kendi çerçevesinin sınırlarını aşamaz. Bu çerçevenin dışında acz ve fakr içinde bulunan kimse, benlikten vazgeçmesi gerekir. Benlikten vazgeçen, Allah’ın ve diğer kişilerin farkında olur. Bu bir şuur halidir. Bu şuur hali insanın kötü sıfatlarını yok ederek gerçek varlığına kavuşması halidir ki, buna tasavvuf dilinde mahv ve fena denilir. Bu yüzden insan, her fırsatta fakrını dile getirmeli, Allah’a karşı kendisinin çok muhtaç bir varlık olduğunu bilmeli ve fakr da fâni olmalıdır. Böylece insan, nefisini olgunlaştırmış ve Allah’ta fâni olmuş olur.

Fakr ve mahv halini yaşayan insanın tecrübe edeceği bir sonraki manevi makam, Mülk, melekût ve ceberrut âlemlerini de kapsayacak büyüklükte bir âlemle iç içe yaşamaya başlamasıdır. Bu âlem artık vuslat âlemidir. Hacı Bayram Velî şiiirin devamında buna temas eder:

*Sevâd-ı âzâm sevâd-ı âzâm Bana k’olupdur arş-ı muazzâm
Mesken-i canân mesken-i canân Olsa acep mi şimdi bu gönüm*

Mülk, Ceberût ve Melekût âlemleri³¹ insan ölçeğinde küçülür. İnsan bu âlemleri kendisinde hissedince, büyüdüğünü görür. Bu olayın cereyan ettiği yer, kalpteki siyah noktadır. Bu küçük siyah nokta mülk ve Melekût âlemlerini içine alan büyük bir mekân haline gelir. Mülk, Ceberût ve Melekût âlemlerinin bu siyah noktada mündemiç olması, insana sanki Arş-ı Â’zâm’ın kendi içinde bulunduğu hissini verir. Gerçekte Arş-ı Â’zâm, Allah’ın zâtının tecelli ettiği yerdir. Kalp o muazzam varlığı ihtiva eder. Arş-ı Â’zâmla adeta eşit seviyeye gelir. Yani Allah’ı bulanın kalbi öyle yücelir ve genişler ki insanın düşünebileceği nesnelere hepsini içine alır. İnsan kendini arşta zanneder. Yani adeta arşı aşağı indirir. İnsan muhayyilesi bu hâlet-i ruhiye içerisinde, beşeri kayıtlardan kurtulup İlâhi planda bir varlık sahibi olur.

Mülk, Ceberut ve Melekût âlemlerinin kalbinde mündemiç olduğu insan, artık Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanmıştır. Bu şekilde vuslata eren kişinin kalbine sevgisi ve korkusuyla Allah yerleşir. Kalp Allah’ın evi olur. Mümin kulun kal-

Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1994., s. 129.

30 Hucvirî, *age*, s. 105.

31 *Mülk Âlemi*: ay, güneş insan ve diğer varlıkların bulunduğu âlem,
Melekût Âlemi: Nefisler, ruhlar ve semavi akılların bulunduğu âlem,
Ceberût Âlemi: mülk âlemi ile melekût âlemi arasında bulunan âlem. Mülk âleminin üstünde melekût âleminin altında yer alır. Bu âleme mutasavvıflar berzah âlemi derken, İslâm filozofları ilk cevher, ilk akıl, Hakikat-i Muhammediye mertebesi olarak kabul etmektedirler. Eflâ-tun’un ideler âlemi bu âleme tekabül etmektedir. Bkz., Hüsameddin Erdem, *Panteizm ve Vahdet-i Vucûd Mukayesesi*, Ankara 1990, s. 49; Cebecioğlu, *age*, s. 171.

bine sığmak demek, Allah'a iman ve ona tam teslimiyettir. Yani onun sevgisinin kalbe yerleşmesidir. Bu mısralarda Hacı Bayram Velî, mâsivânın kalpten çıkışı sonunda meydana gelen tasavvufi bir hale işâret eder. Kalpte sadece Allah'ın yer edişi ise, ilâhi tefekkürün tüm şuuru kaplayışı ve kalbin Allah'ın evi haline dönüştüğünü gösterir.

*Bayrami imdi bayrami imdi Bayram ederler yar ile şimdi
Hamd'ü senâlar Hamdü senalar Yar ile Bayram kıldı bu gönlüm.*

Bu mısralara göre Hacı Bayram Velî, ta baştan beri anlata geldiğimiz tasavvufi tecrübeleri yaşamış, vuslat makamına ermiştir. Artık onun gönlü kavuştuğu sevgilisi ile bayram etmektedir. Burada Hacı Bayram Velî kendi metafizik tecrübesinden bahsederek muhabbet vasıtasıyla yârine yani çok sevdiği Allah'a kavuştuğunu, O'nun tecellilerini müşahede ettiğini ifade etmektedir.

Bütün bunlar gösteriyor ki, insan aşkın (müteâl) varlık olan Allah ile temas geçmesi, akıl ile değil, metafizik planda kalp ile olmaktadır. Onun için Hacı Bayram Velî kalp eğitimine çok önem vermektedir.

II. İlâhî Taksim

Bu şiir Hacı Bayram Velî'nin en çok şerhedilen şiiridir. Şârihleri arasında müridlerinden Akşemseddin (ö. 1459), Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi (ö. 1703), Abdülhay Üsküdarî Celvetî (ö.1705) İsmail Hakkı Bursevî, Bursalı Mehmet Sahafî (ö. 1733), Seyyid Muhammed Nûr (ö. 1883) dur.

*Çalabım bir şâr yaratmış İki cihan aresinde
Bağcağ Didâr görünür Ol şehrin kenaryesinde.*

Buradaki şâr ifadesi Türkçedir ve şehir manasındadır. Sembolik ifadesiyle şâr'dan maksat kalptir. Yani, şehir, kent, gönül demektir.³² Allah, insanın bedeni ve ruhu arasında maddi ve manevi dünyanın birleştiği yerde bir şehir yaratmıştır. O şehrin adı gönül şehridir. Bu mısralar, sevgilinin o şehirde yaşadığı ve o şehir aracılığıyla görüleceğini anlatmaktadır. Burada Hacı Bayram Velî, Kelabazî'nin Allah'a akılla değil, kalple ulaşılabileceği fikrini teyid etmektedir.³³ Tasavvufi istilahta ise şâr; Medine-i Cem'ul-Cem' olarak kabul edilmektedir. Cem'ul Cem' makamı tasavvufta, eşyayı Allah ile müşahede etmek, Allah'ın güç ve kudretinden başka her türlü güç ve kuvvetten beri olmaktır, manasına gelmektedir. Bu makama erişen insanın Allah'tan başka tüm varlıklara

32 Tuncer Baykar, "Hacı Bayram Velî ve Şehir Hayatı", *Hacı Bayram Velî Sempozyum Bildirileri*, Ankara 2000 s. 11-17.

33 Kelabazî, *Ta'arruf: Doğu Devrinde Tasavvuf*, çev.: Süleyman Uludağ, İstanbul 1992, s. 71

karşı duyarlılığı kaybolmuş ve bu insan sadece Allah'tan gelen tecellilerle meşguldür.³⁴ Mısrada geçen yaratma ifadesi, manevi âlemden veya filozofların ifade ettikleri ideler âleminden maddi âleme intikal etmektir. Bu iki cihan, mutasavvıflara göre Bâtın-ı Hak ve Zâhirî Hak'tır.³⁵

"İki cihan arasında bir şâr yaratması"; İki Kâbe (Kâbe ve Mescid-i Aksâ)'nın tek yöne (kible'ye mukabil oluşuna delalet etmektedir. Çünkü tasavvuf felsefesinde Kâbe, kalbin suretidir. İki cihan arasında olması demek maşrık ve mağribin arası demektir. Kâbe arzın bu iki cihetin ortasındadır. Maşrık ve mağrip aynı zamanda ruh ve cisme işârettir. Kalb bu ikisinin tam ortasındadır. İki cihan arası bir bakıma ikili âlemlere de tekabül edebilir. Vahdet-kesret, dünya-âhiret, zahir-batın, hak-halk, ana-baba, taş-toprak, su-ateş vs. mukabili olabilir.

Dîdârın o şehrin kenarında görülmesi, yaratılan tüm varlıkların kendi dîdârlarını(sevgili)³⁶ gördüklerini veya göreceklerini ifade etmektedir. Varlıklar âleminde her varlığın bir dîdârı(sevgilisi) vardır ve o dîdâriyle devamlı meşguldür. Nûru'l-Arabî, cümle insanların dîdâr gördüklerini, ancak cahillerin o dîdârdan haberdar olmadıkları için dîdârlarını görmediklerini, görmedikleri için de görünmezdir dediklerini ifade etmektedir. Nûru'l-Arabî bu şiiirin ilk kıtasının şerhinde şu misali vererek düşüncesini renklendirmektedir: Padişahın biri saltanat makamından çıkıp kıyafetini değiştirerek memleketi gezmeye çıkarsa, padişahı bilen ve tanıyan görse onu hemen tanırsın. Bilmeyen tanımaz, dolayısıyla padişahı gördüğünü ifade edeni de yalanlar. Bu yüzden, sevgilisi Allah olan kişi, maddi ve manevi âlemin birleştiği nokta olan kalp vasıtasıyla Allah müşahede edilebilir.³⁷ Allah'ın kalple görülmesi olayı Allah'ı sevmenin ve onu görmenin merkezi olarak Hacı Bayram Velî'nin kalbi işâret ettiğini görmekteyiz.

Şimdi o şehirde hummalı bir çalışma vardır. Şehir inşa edilmekte, tamir edilmesi gereken yerler tamir edilmektedir. Yani kalp şehri inşa edilirken aşılması gereken aşamalar bir bir aşılmaktadır. Burada bir nevi nefsin kat etmesi gereken merhaleleri kat etmesi ve olgunluğa erişme serüvenidir. Hacı Bayram Velî, şöyle demektedir:

*Nâgihân ol şâra vardım Ol şârı yapıldır gördüm
Ben dâhi bile yapıldım Taş u toprak arasında*

34 Cebecioğlu, *age*, s. 179; Kuşeyrî, *age*, s. 194.

35 Kumanlıoğlu, Hasan Fehmi, *Hiz. Pîr Seyyid Muhammed Nuru'l-Arabi Hayatı, Şahsiyeti ve Tasavvufî Görüşleri*, İzmir 1995, s. 125

36 Dîdâr: tasavvuf düşüncesinde sevgili ve İlâhi güzelliği seyretmek demektir. Bkz., Cebecioğlu, *age*, s. 224.

37 Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara 1994, ss. 302-303; Kumanlıoğlu, *age*, s. 127

Hacı Bayram Velî'ye göre, nefsin olgunlaşmasında ve manevi bir ilerlemenin sağlanmasında tasavvuf istilahlarında seyr-ü sülûk denilen uygulamalardan geçmek gerekmektedir. Aynı zamanda bir gönül eğitimi olan bu uygulamalar neticesinde elde edilecek olan ve Bayramiliğin üç temel esasını teşkil eden cezbe, muhabbet ve sırr-ı ilâhî³⁸, gibi esaslar hep bu eğitimden geçmektedir. Aynı zamanda muhabbet, müşahede ve mârifet gibi işler de bu gönül denilen şehirde olmaktadır. Bu şehrin inşası için gereken taş ve tuğlalar ise, tevbe, zikir, tefekkür, sabır, şükür, tevekkül, ibadet gibi malzemelerdir. Tasavvuf felsefesinde ve özellikle Bayramilikte şâra varmak için dört merhaleyi geçmek gerekir. Birincisi, tecelli-i ef'aldır. Bu, sâlikin fiilerinde sevgiliyi müşahede etmesidir. İkincisi, tecelli-i esmâdır. İsimlerle sevgiliyi müşahede etmektir. Üçüncüsü, tecelli-i sıfattır. Sıfatlarda sevgiliyi müşahede etmektir. Dördüncü ve son merhale ise, zatını müşahede etmektir. Bu dört merhale geçilmeden o şehre varılmaz, yani fenâillâh ve bekâbillah makamlarına ulaşamaz.³⁹

*Şâkırtleri taş yonarlar Varıp üstâda sunarlar
Çalâb'ın adın anarlar Ol taşın her paresinde.*

Gönül inşasında çalışan müridler, her geçtikleri merhaleyi ustalarına yani müşidlerine haber ederler ve ondan ilerlemeleri için yeni şeyler öğrenirler. Şiirin ikinci kısmında ise şeyh nezaretindeki manevi eğitimde zikrullahın gönül inşası için ne kadar önemli olduğunu anlatmaktadır.

Zikir kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de 256 yerde müştâklarıyla birlikte geçmektedir. Zikir, Kur'an-ı Kerim'de genellikle Allah'ı anmak, O'nu daima hatırlayıp unutmamak manalarına kullanıldığı gibi, namaz ve Kur'an gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Bir âyette, "mü'minlerin ayakta, oturarak ve yanları üzere yatmışken Allah'ı zikrettiği" belirtilmektedir.⁴⁰ Başka bir âyette de, "sabah ve akşam Rabbi'nin adını zikret"⁴¹ denilmektedir. Doğrudan zikri emreden âyetler, sanki Allah'ı hiç unutmamayı ve hatırdan çıkarmamayı emretmektedir. Tasavvuf erbâbı, tarihi seyri içerisinde ferdi ve toplu zikre büyük önem vererek, bunun icra şekli konusunda değişik usuller geliştirmişlerdir.

Taş yonmak, tasavvuf felsefesinde Bekâbillahı temsildir. Makamı ise mahvdir. Toprak, fenâ halini temsil eder. Çünkü her türlü varlık, üzerinde do-

38 Cebecioğlu, *age*, s. 231.

39 Kumanlıoğlu, *age*, ss. 128,129; Müjgân Cumbur, "Hacı Bayram Velî'in Kazandırdığı Mânevî Birlik", *Hacı Bayram Velî Sempozyumu Bildirileri*, (37-44) s. 41.

40 Âl-i İmrân, 3/191.

41 Ahzab 33/42

laşmasına rağmen zerre kadar bir şikâyette bulunmaması, tevazu göstermesi, müridin toprak gibi mütevazı olması ve mahviyet halini devamlı yaşaması gerektiği vurgulanır.

*Ol şârdan oklar atılır Gelip çiğere batılır
Arifler sözü satılır Ol şehrin bazaresinde⁴².*

Şâr denilen gönül inşa ve imâr edildikten sonra bu beyitte de; “*insanlar arasında Allah’ın rızasını kazanmak için nefsinin (canını) satanlar*”⁴³ âyetine telmihte bulunmaktadır. Nefsinin Allah’a satma olayı, Allah’a yaklaşan kurb makamındaki sâlikin çeşitli belalara maruz kalması şeklinde ortaya çıkar. Allah’a kurbiyyet derecesinde yakın olan insan, Allah’ın kahır ve lütfu arasında fark görmez. Her şey Allah’tan geldiğine göre, O’nun nimeti kadar belalarına da “hoş geldin” diyebilmelidir. İkbâl’in dediği gibi; “*Allah’ın yolunda her ne vaki olursa iyidir. Dostun nahoşluğuna merhaba.*”⁴⁴

Mutasavvıflara göre kulun Allah’a muhabbeti, kulun kalbinde duyduğu bir şey olup, lafızla ifade edilemeyecek kadar latif bir histir. Bu hal ve his, insanı Hz. Allah’ı tazim etmeye, O’nun rızasını her şeye tercih etmeye, ünsiyet ve ülfetini, devamlı surette kalbi ile O’nu zikrederek bulmaya ve O’na karşı içinde bir heyecan duymaya sevk eder⁴⁵. Mutasavvıflar tarafından muhabbet, gerek gıyabında gerekse huzurunda sevgiliye muvafakat etmektir demişlerdir⁴⁶

Kurb, yakınlık anlamındadır. Ezelde Allah ile kul arasında geçen ahde uymayı ifade eden bir tabirdir. Kulun Hakk’a yakın olması, müşahede ve mükâsefe ile olur. Kurb, kalb yoluyla sevilene duyulan yakınlıktır.⁴⁷ Gazzâlî’nin İhya’ında rivâyet edilen bir olayda Allah’a kurbiyyeti isteyenlere Hz. Peygamber’in söyledikleri çok dikkat çekicidir: “Bir kişi: Ey Allah’ın Resülü Muhakkak ki ben seni seviyorum. Deyince; Cenabı Peygamber; *o halde fakirlik için hazırlan.* O kişi muhakkak ki ben Allah’ı da seviyorum, deyince; *o halde belâ için hazırlan* demiştir.”⁴⁸

Sâlikin belalara maruz kalması, nefsinin olgunlaşmasına bir vesiledir. O

-
- 42 Bu mısralara benzer Yunus’un da şiiri vardır:
“Gör nice taşlar atılır/Dost için başlar tutilur
Gelur gönüle batılır/halumuze haldaş gelur”
Yunus Emre’den başlayarak tasavvufi halk şiirimizde pek çok şathiyeler yazılmıştır.
- 43 Bakara 2/207
- 44 İkbâl, *Câvidnâme*, çev: Annemarie Schimmel, Ankara 1958, s. 93.
- 45 Kuşeyrî, *age*, s. 492.
- 46 İbnü’l-Arabi, *İlâhi Aşk*, çev.: Mahmut Kanık, İstanbul, 1992, s. 169.
- 47 Kelabâzi, *age*, s. 159; Cebecioğlu, *age*, s. 459.
- 48 Gazzâlî, *İhyau Ulumi’ d-din*, çev.: Mehmed A. Müftüoğlu, İstanbul, ts., c. IV, s. 598.

ileride tüm bu merhaleleri geçip kurb makamına erdikten sonra tüm işi bitmiş değildir. Artık kendisi bundan sonra başkalarını aynı makamlara çıkarmak için kolları sıvayıp çalışacaktır. Aynı zamanda kâinatta canlı cansız ne kadar mahluk varsa onların hizmetinde olacak onların dert ve belalarıyla hemhal olacaktır. Ol şârdan okların atılması, gelip çiğere batması bu manada olsa gerektir.

Arifler sözünden murat, manevi makamları geçmiş kimselerin feyz-i İlahî'yi kalpten kalbe nakletmeleri ve bunu kimseden sakınıp kıskanmamalarıdır. Çünkü feyz-i İlahî'yi diğerlerine nakletmekten sakınmak veya kıskanmak olgunluktaki noksanlığı gösterir.

Hacı Bayram Velî, bir sonraki mısralarında dile getirdiği husus, yukarıdaki mısralarla bağlantılı olarak şehir gönül ilişkisini ortaya koymaktadır. Gönülde olup bitenlerin kişisel tecrübe olarak kalması gerektiğini aksi takdirde ehil olmayanlara anlatıldığında bazı sıkıntılarla karşı karşıya kalılabileceğini vurgulamaktadır.

*Şehir dediğin gönüldür Ne cahildir ne kâmil
Aşklar canı sebildir Ol şehrin kenâresinde*

Hacı Bayram Velî bu mısralarıyla Şâr kelimesinin ne manaya geldiğini anlatmıştır. Bu kelimenin birçok manasının yanında şehir manasına geldiğini görmekteyiz. Ancak devam eden mısralarda kalbin mârifet mahalli ve bilme fiilinin icra merkezi olduğunu belirtmektedir.

Ancak bu makamda bir önceki mısra ile bağlantılı olarak bazı gizli kalması gereken hususlar, kendinden önceki mutasavvıflardan Hallac'ı, Hacı Bayram Velî'nin takipçilerinden, kendinden bir buçuk asır sonra yaşamış İsmail Ma'sukî ve Şeyh Hamza Bâlî gibiler tarafından açıklanınca bu kişiler idamdan kurtulamamışlardır. Hacı Bayram Velî, bu kimselere atıfta bulunurcasına müte'âlin (aşkın olanın) tecrübesi sırasında yaşanan olayların ve elde edilen sırların tasavvufi derinliklere yabancı olanlara (layman) anlatıldığında, aşkın iptilaya uğrayacağına ve kanının akabileceğine işte bu dizelerde işâret etmektedir.

*Bu sözüm arifler anlar Cahiller bilmeyip tanlar
Hacı Bayram kendin anlar Ol şehrin minaresinde*

Bu dizelerde kalbi tasfiye ve nefsi tezkiye yolunda çaba göstermeyenler, kalben elde edilen keşfi bilgilere ve sırlara ulaşamazlar. Onlar bu konuda cahildir boşuna konuşurlar. Bu mısralarda ikinci beyitte Hacı Bayram Velî'nin kendi tasavvufi tecrübesinden bahsettiğini görüyoruz. O, şiirin başından beri anlata geldiği gönül şehrini inşa ettiğini, yani tasavvufi olgunluğa eriştiğini söylemektedir. Bu rumuzlu ifadelerle anlattığı bazı hususları ancak ehlinin, "arif" olanların anlayabileceğini vurgulamaktadır.

Bu dizelerde anlatılan minare kelimesi; kalp şehrinin minareye benzetilerek sanki tüm gönül sahibi insanlar tasavvufa davet edilmektedirler. Yani minare, kalp şehrine davet yeri olarak tavsif olunmuştur. Gönlün olgunlaştırılması için bu eğitimden geçmek gerektiğini vurgulamaktadır. Bir diğer mana itibarıyla, minarenin Allah'ın adını uzaklara duyurmaya yarayan bir vasıta olması sebebiyle, minare adeta Allah'a ait mârifet sırlarının ve yüce hakikatlerin tebliğ mahalli olarak sembolleşmiş durumdadır.⁴⁹ Dolayısıyla nasıl ki minareler Allah'ın yüce ismini uzaklara duyururlarsa, mutasavvıflar da yaptıkları faaliyetlerle yetiştirip dünyanın dört bir yanına gönderdikleri talebeleriyle aynı vazifeyi yaparlar.

Bu şiirin muhtevasına benzer şiirler Yunus Emre'de de görülmektedir. Yunus;

*Bu dünyanın meseli ulu bir şârâ benzer
Velî bizüm ömrümüz bir tez bazara benzer
Her kîm bu şâra geldi bir lahza karar kıldı
Geri dönüp gitmeği gelmez sefere benzer⁵⁰*

Bu şiirde Yunus dünyayı ulu bir şehre, bizim ömrümüzü de tezce gelip geçen bir pazara benzetmektedir. Bu şehre gelen, bir an eğleşip tekrar geri dönüp gidiyor. Bu şehirden gidiş ise, dönüşü olmayan bir gidiştir.

III. İlâhi Savt

Hacı Bayram Velî'nin çok derin ve bir o derece de rumuzlu ifadelerle yazdığı bu şiir, gerçekten anlaşılması en güç olan şiirlerinden biridir. Bu şiirinde Hacı Bayram Velî, dünyanın sıkıntı ve mihnet yeri olduğunu, güle oynaya gelip, insanı aldattığını, zengini fakir, fakiri zengin ettiğini, fitnesinin çokluğunu, fâniliğini dile getirirken; vefasız, inanılmaması, kanılmaması gereken bir yer olduğunu, insanı halden hale soktuğunu ifade etmektedir.

Hacı Bayram Velî'nin bu şiirinin tüm dizelerinde iç içe sırlanmış bir bütünlük söz konusu olduğundan bir bütün halinde değerlendirilmeyi uygun bulduk.

*Hiç kîmse çekebilmez Güçtür feleğin yayı
Derdine gönül verme Biri götürür vayı*

*Oynayı gelir adlar Çünkü eli çabuktur
Bir bunculayın fitne Kande bulur arayı*

49 Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, s. 308.

50 Müftüoğlu, *age*, s. 93.

*Bir fâni vefasızdır Kavline inanma hiç
Gah bayı eder yoksul Gah yoksul eder bayı*

*Çün yüzünü döndürdü Bir lahza karar etmez
Nice seri pay eder Döner ser eder payı*

*Vahiddir o vahidette Kesrette kâni tefrik
Hızr ermedi bu sırra Bildirmedi Musa'yi*

*Hayran kamu alimler Bu maninin alında
Kaftan kâf'a hükmeder Bilmez bu muammayı*

*Miskin Hacı Bayram sen Dünyaya gönül verme
Bir ulu imârettir Alma başa sevdayı*

Hacı Bayram Velî, bu şiirin tüm dizelerinde dile getirdiği husus, dünyanın insana neler yaptığı ve ne hale soktuğunun bir şikâyetidir. Son dizelerde bir mutasavvıf olarak dünyaya karşı tavrın ne olması gerektiği hususunda bir çerçeve çizmektedir. “*Miskin Hacı Bayram sen Dünyaya gönül verme*” ifadesiyle Hacı Bayram Velî, dünyaya gönül verilmemesi gerektiğini evvela kendi nefesine hitab ederek istemektedir. Bu tavır, kanaat, tokgözlülük, olgun kişiliğin birer işâretidir. Aynı şekilde hürs ve tama’ın gönülden atılması ile cemiyette insan sevgisini ve manevi dirilişi sağlamaya zemin hazırlayacaktır. Bunu yaparken Kur’ân-ı Kerîm’in Hz. Peygamber’e hitaben “*Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!*”⁵¹ Emriyle evvela vahye muhatap olan kişinin yaşaması ve diğerlerine örnek olması gerektiği hususundaki İlâhi ikaza uygun olarak, dünyaya karşı takınılması gereken tavrın ilk örneğini, Hacı Bayram Velî’nin nasıl yapması gerektiği hususunda önce kendi nefisini ön plana çıkardığını görmekteyiz. Dolayısıyla toplumlara yön verecek ve onların iç ve dış dünyalarında değişimi sağlamaya kendilerini adanmış insanların evvela kendilerinin söyledikleri hususunda örnek olmaları gerektiği prensibini unutmamaları gerekmektedir.

Tasavvuf felsefesinde dünya, “maddi varlığı” temsil eder. Bu bakımdan dünya ile ilişkiğin kesilmesinin istenmesindeki amaç, dünya ile kalbi alakayı kesmek şeklinde anlaşılmalıdır. Dünya konusunda Hacı Bayram Velî, diğer mutasavvıfların takındığı tavrın aynısını takınmaktadır. Yani, dünyaya ne kadar değer verilmesi gerekiyorsa o kadar değer vermiş, ne derece bağlanmak gerekiyorsa o derece bağlanmıştır. Yalnız burada, yanlış anlaşılmaya sebebiyet

verilmemesi gereken bir hususu arz etmekte fayda vardır. Bu da, “dünya” kavramından ne anlaşılması gerektiği hususudur. Dünya ve mâsivadan yüz çevirip Allah’a yönelmek, Kur’ân-ı Kerîm’de “tebettül” olarak ifâde edilmiştir.⁵² Dünya ve âhiret arasında bir tercih yapma mecburiyeti ortaya çıktığı zaman, hiç tereddüt etmeden âhiret hayatının tercih edilmesi istenmiş, aksi davranışta bulunanlar şiddetle kınanmıştır.⁵³ Zîra Kur’ân-ı Kerîm’in tasvirine göre dünya hayatı, insanı aldatan bir meta⁵⁴, faydası âhiretin yanında az⁵⁵, oyun, oyalanma ve eğlenceden ibaret basit bir şeydir.⁵⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de yaklaşık altmış âyette dünya hayatına nötr bir yaklaşım sergilenirken, elli âyette menfî, yedi âyette de müsbet anlam yüklenmiştir. Bu âyet-i kerîmelerde dünyevîlik kötülenir ve hafife alınırken, onun kevnî varlığı değil burada sürdürülen ve âhiret kaygısını geri plânda bırakan hayat anlayışı kastedilmiştir. Zîra Kur’ân’da dünya, dînî ve ahlâkî bir terim olarak yer alırken, coğrafi anlamda yeryüzü için arz kavramı kullanılmıştır. Kur’ân’a göre âhiret amellerini engellemeyen ve aksatmayan dünya hayatı, meşru bir nimet hatta saadettir. İşte, Hacı Bayram Velî’nin yukarıda geçen şiirinde bu ayrımın güzel bir şekilde yansıdığını görmekteyiz.

Hacı Bayram Velî, hayatı boyunca manevî ilerlemeye engel olmayacak şekilde dünyayla meşgul olmuş, dünyada misafirmiş gibi bir tavır takınmıştır. Bu dizelerdeki dünyayı sevmemek, ona bağlanmamak, dünyadan tamamen el etek çekip, bir köşede uzlet hayatı yaşamak, insanlar arasına karışıp onlarla iç içe yaşamamak olarak asla görülmemektedir. Çünkü, Hacı Bayram Velî’nin hayatı göz önüne alındığında yaptığı faaliyetler bunun aksini ispatlamaktadır. Zira kendisi ömrü boyunca toplum içinde bulunmuş, elinin emeğinin mahsulü ile geçinmiş ve müridlerine de bunu tavsiye etmiştir. Aynı zamanda müridlerinin el sanatları, pazarlama, ticaret, esnafılık gibi çeşitli meslek dallarında yetişmelerini teşvik ederek hemen hemen tamamının bir iş ve meslek sahibi olmalarını sağlamıştır. Aynı zamanda Anadolu’da toplumsal yardımlaşmanın en güzel örneğinin temelini de atmıştır. Şöyle ki; kendisi ve müridleriyle birlikte toprağın ekilmesi ve mahsulün toplanmasını imece usulü ile gerçekleştirmiştir. Bu olayla herkes birbirine yardım ediyor hem de işleri çabucak bitiriyorlardı. Böylece insanlar yardımlaşmanın verdiği manevi hazzı tadıyorlardı. Dolayısıyla Hacı Bayram Velî’nin insanlardan kopmak şöyle dur-

52 el-Müzzemmil 73/8.

53 İbrahim 14/3; en-Nâziât 79/37-39.

54 Âl-i İmrân 3/185.

55 et-Tevbe 9/38.

56 el-En’âm 6/32.

sun onların yardımına koşmuş, onların dertleriyle hemhal olmuş, onlarla beraber iç içe yaşamıştır.⁵⁷

IV. İlâhi

Bilindiği gibi Hacı Bayram Velî, Ankara'da Kara Medresede ders veren Solfasılı Numan Hoca olarak bilinmekteydi. Şeyhi, Ebu Hamid Aksarayî ile yolları kesiştikten sonra ise tüm hayatı değişmiştir. Artık o, kendisini tasavvufun engin derinliklerine bırakmıştır. Ancak hiç bir zaman kişisel zevk ve hallerle kendinden geçmemiş, varlığını Hakk'ın hizmetine sunduğu kadar halkın hizmetine de sunmuştur. Yaratan ve yaratılanın sırlarına ulaşan Hacı Bayram Velî, kâinattaki güzelliklerin seyrine daldıktan sonra elde ettiği manevi gerçeklikleri bu şiirinde anlatmaktadır. Bu şiir; Tasavvufun en üst mertebesi Hiç'lik makamıdır. Bu yegâne varlığın Allah olduğu ve O'ndan gayrisinin fâni olduğu gerçeğinin dile getirilişini anlatan bir şiirdir. Hz. Ali'ye atfedilen "*nefsini bilen Rabbini bilir*" sözü ile Yunus'un "*bir ben vardır bende benden içeru*" düşüncesinin yeniden Hacı Bayram Velî'nin ifadeleriyle bir kez daha dile getirilmiş şeklidir.

Hacı Bayram Velî'ye göre kendini bilmek; bu dünyada yaşarken neye yaradığımızın bilincine varmak, kendini bilmek; kendi içindeki benliğini tanımak, kendini arındırmak, yabancı düştüğü duyarlığın ayırımına vararak onunla uyum sağlamak kendisiyle barışık yaşamının bilincine varmak, diye yorumlanabilir. Yunus'un "*Bende bir ben vardır benden içeru*" dediği, o bazılarına göre bilinmeyen insanı nasıl tanıyacağız? Ona kendimizden başka yakın olan var mı? İşte Hacı Bayram Velî'nin kurduğu Bayramiyye tarikatının prensipleri insanın benliğinin tanınmasına yarayacaktır.

Bilindiği gibi, Hacı Bayram Velî Anadolu'nun bu küçük vilâyeti Ankara'da kurduğu Bayramiyye tarikatının üç önemli esası vardır. Cezbe, muhabbet ve sırr-ı İlâhi.⁵⁸ Bu üç esas, üç tevhit merhalesi ile bilgi derecelerini ihtiva eder: "Bilmek", "bulmak", "olmak". Bayramîliğin üç ana prensibi ise şunlardır;

1. Bütün işlerin Allah'dan geldiğini bilmek.
2. Bütün varlıklarda Allah'ın gücünün tecelli ettiğini bilmek,
3. Her sıfatta zât-ı ilâhi tecellisi olduğuna inanmaktır.⁵⁹

Görüldüğü gibi bütün bu prensiplerin temeli İslâmi esaslara dayanmaktadır. Bu esasların temelini ise Hacı Baram-ı Velî'nin bu şiirinde görmekteyiz.

57 Cebecioğlu, *age*, s. 311-312; Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayi*, s. 171.

58 Cebecioğlu, *age*, s. 231-232.

59 Bayramoğlu, *age*, c. I, s. 66-73.

*Bilmek istersen seni Can içre ara canı
Geç canından bul anı Sen seni bil sen seni*

Bu mısralarda Hacı Bayram Velî, benliği ortadan kaldırmanın, benlik davasından vazgeçmenin fakr ve mahviyet makamının kazanılmasının gerektiğini anlatmaktadır. Candan geçmek bir türlü nefis eğitimi gerektiren bir husustur. Burada Allah'ı bilmenin yolunun insanın kendini bilmesiyle bağlantılıdır. Yani, Allah dış dünyada aranacak aranmasına ama asıl aranması gereken yer insanın iç dünyasıdır, kendi benliğidir. İnsan kendini tanıdıkça yaratıcıyı daha çok tanıyacaktır. “*Sen seni bilince göreceksin: ortadan, ben, sen, o gibi ayrılıklar kalkar. Bilen de, bulan da, arayan da bir olur. O zaman ayrılıkların, çekişmelerin anlamı kalmaz.*” Yani bu mısralara birer kelime ekleyerek söyleyecek olursak; (*Eğer*) *bilmek ister isen seni (Önce) sen seni bil sen seni.*

*Kim bildi efalini Ol bildi sıfatını
Anda gördü zâtını Sen seni bil sen seni*

Kişinin haddini bilip yaratılışının sırrına ermesi, Hakkın tecellisine mazhar olması, hep kendini bilmekten geçmektedir. Her fiil bir sıfattan doğar. Sıfatlar da bir zata dayanır. Bu yüzden bir kimsenin ef'alinden sıfatını ve sıfatından zatını istidlâl etmek mümkündür. Dolayısıyla Hacı Bayram Velî'nin bu mısralarda bu fikirleri dile getirmiş olsa gerek.

Aynı zamanda bu mısradaki kulun Allah'a ulaşmada önündeki engelleri aşması için şu üç merhaleden geçmesi gerektiğine işâret vardır.

1. *Tevhid-i Efal*: İnsanın kendi davranışlarını devamlı şekilde kontrol altında tutup onları İlâhi bilgiye ve feyze mazhar olacak istikamette birleştirmektir. Bu merteye tasavvuftaki “ilm'el-yakin” mertebesine teka-bül eder. Burada elde edilen bilgiler kesin, değişmez, güvenilir ve hakiki bilgiye ulaşmayı ifade eder.
2. *Tevhid-i Sıfat*: Bu merhale İlâhi sıfatlarda ve onların tecellilerinde İlâhi vahdeti ve kudretini görebilmektir. Bu merteye “ayn'el-yakin” ve şuhûdu ifade eder.
3. *Tevhid-i Zât*: Bu merhale Allah'ın zâtını düşünerek “Hakk'al-yakin”, yani gerçek tahakkuk derecesidir.⁶⁰

Ayrıca Hacı Bayram Velî'nin bu mısradaki vurgulamak istediği hususların toplumsal boyutunu da göz ardı etmemek gerekmektedir. Şöyle ki; yaptığı işin şuurunda olan insan, yaptığı işlerde kendi sıfatını, aslını, özünü, cevherini,

60 Süleyman Hayri Bolay, “Hacı Baram Velî'nin Dünya Görüşü”, (IV. Vakıf Haftası, Türk Vakıf Medeniyet Çerçevesinde Hacı Bayram Velî ve Dönemi Semineri içinde(181-184)), 2-3 Aralık Ankara 1986, s. 183; Umay Günay, “Hacı Bayram Velî'nin Hayatı ve Eserleri”, *Hacı Bayram Velî Sempozyumu*, Ankara 1990, s. 74; Güzel, agm, s. 77.

kendi kimliğini görür. Topluma önder olmak isteyen, yaşadığı topluma yön vermek isteyen ve kısacası bir eser bırakmak isteyen insan, orjinal iş yapmalı, taklitçilikten kendini kurtarmalıdır. Dolayısıyla bıraktığı eserde kendi kimliğini bulma, fert için olduğu kadar toplumlar için de geçerlidir. Çünkü, toplumları meydana getiren fertlerin yaptıkları işler ve bıraktıkları etkiler o toplumun kültürünü oluşturmaktadır. Bu kültürün diğer kültürlerle ilişki kurmasına ve kültürel alışveriş yapmasına rağmen kimliğini kaybetmeksizin sürekli bir biçimde yenilenip gelişebilmesi, kendini bilmesine, yaptığı işlere kendi damgasını vurmasına ve yaratıcı olmasına bağlıdır.

*Görünen sıfatındır Anı gören zatındır
Gayri ne hacetindir Sen seni bil sen seni*

İnsan küçük âlem, kâinat büyük âlem, yere göğe sığmayan Allah'ın kendisini seven kulunun kalbine sığması ve tecelligâhının kalp olması gerçeği dile getirilmektedir.

*Kim ki hayrete vardı Nura müstağrak oldu
Tevhid-i zâtı buldu Sen seni bil sen seni*

"Hayret", tasavvufta bir makamdır. Bu makamda sufi Allah'ın kudretine, sanatına ve hikmetine dille ifadesi mümkün olmayan varlığın metafizik boyutlarına vakıf olmakla duyduğu hayranlık neticesinde asli nur ile karşı karşıya gelir. Bu yolla kişi, varlığın metafizik boyutunu gönül gözüyle görmeye başlar.

Bu mısralarda kulun, Allah'ın her an kendisiyle olduğu, "*Vehüve maaküm eyne ma küntüm*"⁶¹, ve "*Nahnu akrabu ileyhi min habli'l-verid*"⁶², murakabe makamına ulaşan sûfinin mükâşefe haline bürüneceği sonsuzluk sırrına, hakikatin mahiyetine vakıf olacağı dile getirilmektedir. Çünkü tasavvufta esas olan vahdettir. Yani kişinin İlme'l-yakîn, Ayne'l-yakîn ve Hakka'l-yakîn olarak Allah'ın birliğini içselleştirmesi özümsemesi dile getirilmektedir.

*Bayram özünü bildi Bileni anda buldu
Bulan ol kendi oldu Sen seni bil sen seni*

Mevlânâ'nın; "*Hamdım, Piştım, Yandım, Oldum Elhamdülillah*" ifadesiyle dile getirdiği vuslat anını, Hacı Bayram Velî son mısralarda dile getirmektedir. Vuslata ulaşmak için, kulluk vecibelerinin yerine getirilmesi, nefsin islahı, kalbin tasfiyesi, demek olan tasavvuf eğitiminin (seyr-u sülûk) gerçekleştirilmesi gerekir. Hacı Bayram Velî, Kurtuluşun tasavvuf yolu ile, iyi bir müridin terbiye-

61 "*Nerede olsanız O sizinle beraberdir*", Vâkıa 57/4

62 "*Biz ona şah damarından daha yakınız*", Kaf 50/16

sinden geçmekle ve kendimizi tanımakla mümkün olabileceğini hakikat âşıklarına anlatmakta ve yol göstermektedir. Hacı Bayram Velî, bu İlâhisinde her kıtanın sonunda nakarat şeklinde “sen seni bil sen seni” ifadesiyle anlatmak istediği husus, hakiki irfanın, insanın kendini bilmesinden başka bir şey olmadığını anlatmak istediği görülmektedir.

Sonuç

Hacı Bayram Velî, XV. Yüzyılda Anadolu’ya ışık tutmuş önemli gönül erlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşadığı dönemde Osmanlı Devletinin geçirdiği bazı siyasal ve sosyal kargaşalarda, Anadolu Türk birliği için, birleştirici ve bütünleştirici bir rol oynamıştır. Belki o, hiç yazılı bir eser kaleme almamıştır. Ancak yetiştirdiği gönül sultanlarıyla başta Osmanlı Devletinin başkenti olmak üzere Anadolu’nun dört bir yanına ışık saçmıştır.

Hacı Bayram Velî’nin şiirlerinde büyük bir felsefi derinlik vardır. Diğer mutasavvıflarda olduğu gibi Hacı Bayram Velî’de nefsin olgunluğunu çok önemli saydığı, ayrılık ve aşk acısının verdiği olgunluk, dert ve gam yüklü olmak, kendini tanımak, ruh ve nefis ilişkisi, vuslat, müslümanın dünyaya karşı takınacağı müsbet ve menfi tavır ve fakr, Allah sevgisinin kalpteki tezahürü, tasavvufta seyr-ü sülûkün önemi, sûfînin yaşadığı özel tecrübelerin ve şatahat hallerinin açıklandığında insanın başına açtığı sıkıntılar gibi konular, Hacı Bayram Velî’nin şiirlerinde dile getirdiği hususlardır.

Hacı Bayram Velî, insan kendini tanıdıktan, iç dünyasını düzene koyduktan, asıl bu düzenin sahibinin emrine kendini adadıktan sonra, gerçek varlığının şuuruna erebileceğine inanmaktadır. İşte, Hacı Bayram Velî’nin tüm şiirlerinde de bu havayı sezmekteyiz. Yani o, kendi içinde huzurlu bir düzeni tesis ettikten, kendi içini bir ayna gibi parlattıktan sonra, bu aynadan dışâriya ilâhi ışıkları aksettirmeğe çalışmıştır. Onun tavrı, önce Allah’a sonra canlı cansız tüm varlıklara, devlete millete ve tüm insanlara derin bir sevginin yanı sıra onların hizmetine kendini adamalıdır. Bu onun ahlâki yapısını ortaya koymaktadır.

Hacı Bayram Velî, tıpkı Yunus, Mevlânâ, Hacı Bektaş Velî gibi sadece kendi çağ ve insanına hitab etmekle kalmamış, onların mesajları, Anadolu’dan İslâm âlemine, hatta bu sınırları da aşarak tüm insanlığa ulaşmıştır. Bugün Batı’da tasavvuf ve İslam felsefesi alanında yapılan ciddi çalışmalar da bunu ispat etmektedir. Onların kullandıkları evrensel dil, geliştirdikleri evrensel davranış, sadece Müslümanları değil, hangi din ve ırktan olursa olsun, birçok insanı kendilerine çekmiş ve adeta bir cazibe merkezi olmuşlardır. Bu gibi şahsiyetler, topluma örnek olmalarıyla, kurdukları tekkeler ve vakıflarla, inşa ettikleri

eğitim yuvalarıyla, ilim ve irfanlarıyla kurdukları vakıflarla devletin sırtına yük değil, yöneticilerin sırtından yük alan insanlar olmuşlardır.

Bilmek, bulmak ve nihâyet olmak şeklinde, insanın olgunlaşma sürecini çizen Hacı Bayram Velî, Tasavvuf felsefesinin “şeriat”, “tarikat”, “hakikat” sıralamasına uygun bir seyir takibetmiştir. Şeriatla kişinin, kendini, âlemi ve Allah’ı bilip, irfan ve ihsana onları bulup, “Aşkla” olgunlaşarak hakka’l-yakin derecesinde “olması” ve ideal manada “olgunlaşması” yani “kâmil insan” olması belirtilir. İnsan varlığını Allah’a borçludur. Hacı Bayram Velî’ye göre “Ben” şehrinin bânîsi olup, Allah’dan gelmiş, O’nun tecelligâhı olmuştur. Hiçbir yere sığmayan Allah’ın mü’min kulunun, tasavvufî manasıyla Âşık’ın kalbine sığıdığı bir Âlem-i Kübra olduğu belirtilir. O halde Âlem’in bir kozmos olduğu ancak bunun dengesini bozmaya yönelik tehlike ve tehditlerden korunmak ve tekâmül edebilmek için belli usul ve metotlarla bu nizamın muhafazası öngörülür.

Hacı Bayram’ın şiirlerinde çokça kullandığı iki kavram, anlaşılması ve yorumlanması gereken ama fikrî ve ahlâkî derinliği taşıması itibariyle izahı güç olan “bilme” ve “gönül”dür. Bilme, Hacı Bayram Velî’de “tanıma” yani “irfan” anlamına gelmektedir. Zira Rabbi bilmenin yolu da irfandan geçip taarufu vuslat vaki olmakta, vuslatın hasıl olabilmesi için insanın gönlünü tanınması, gönlüne (yani Rabb’in tecelli ettiği şâr’ına) bakması, onu tecelliye mazhar olabilecek şekilde inşa etmesi, öbür yandan bu yapılaşmayı engelleyecek olan dünya ve dünyevî olana yönelik sevgi ve medfuniyetten uzak durmak gerektiğini bildirir. Bu tehlikelerden kurtulup vuslatın hazzına kavuşmasının şartlarını ve kurallarını şiirlerinde bir oya gibi işlemiştir. Hacı Bayram Velî bu öğretilerini yine Türk Tasavvuf geleneğinin öncüsü Hoca Ahmed Yesevî gibi Türkçe ile yapmış ve şiir şeklinde dile getirmiştir. Hacı Bayram Velî’nin şiirleri de mutan-tan ifadelerle fikrini boğan, fikirden ziyade sanatı öne çıkaran tasannudan uzak, sade ve lirik şiirleri her seviyeden insanı göz önüne aldığını ve fikri ve ilmi seviyesi düşük olan halk kitlelerine verdiği önemi göstermektedir. Ancak bazı mutasavvıfların aksine Hacı Bayram Velî’nin lafzındaki bu sadeliğine rağmen, manasının alabildiğine derin oluşu, her seviyeden insana hitap etme üslubu, Kur’an ve Hz. Peygamber’in sade ifadelerle veciz anlatım tarzına benzerlik arz etmesi, onun mânâ âlemindeki zenginliğini ve derinliğini gösterir.

Özet

Hacı Bayram Velî, Anadolu’nun yetiştirdiği müstesna şahsiyetlerinden biridir. Şiirleri ve yetiştirdiği talebelerin ilim, irfanı ve kültürü, Anadolu’nun sınırlarını da aşarak her tarafa ışık saçmıştır. Şiirler üzerine pek çok nazire ve şerhler yazılmıştır. Hacı Bayram Velî’nin şiirlerinde engin bir felsefi derinlik vardır. O, sadece tasavvuf düşüncesine değil, felsefi düşünceye de

ışık tutacak bir birikime sahiptir. İlk Çağ filozoflarından itibaren biline geldiği üzere her varlığın taşıdığı ruhun geldiği âlemi özlemesi ve nefsin olgunlaşması düşüncesi, Hacı Bayram Veli'nin şiirinde bir başka anlam ve anlatım şekli kazanır. Varlığın bir tezahürü olarak var oluşu üç kelime ile özetleyip bunları, kurduğu tarikatının temel felsefesi yapmıştır. Bu üç kavram: *Bilmek*, *Bulmak* ve *Olmak* kavramlarıdır. Hacı Bayram Veli, insanın nefsi olgunlaştırma merhalesini geçtikten sonra yapmaları gereken şeyin, dış dünyaya el atmaları, canlı cansız tüm varlıkların hizmetinde olmaları, devlete, millete ve tüm insanlara derin bir sevgi beslemeleri gerektiğine inanır.

Anahtar Kelimeler: Mutlak Varlık, Dünya, Nefs, Olgunlaşma, Kurbiyyet, Arınma

Bibliyografya

- Abdulkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, çev.: Süleyman Uludağ, İstanbul 1991.
- Aliyyü'l-Kârî, el-Masnu' fi Mârifeti'l-Hadisi'l-Mevdu'
- Altıntaş, Hayrani, "İbn Sînâ Düşüncesinde Nefs Teorisi", İbn Sînâ Sempozyumu Bildirileri, Ankara 1984 (241-253).
- Anders Wedberg, *Platon'un Felsefesi Üzerine Araştırmalar*, der.: Ahmet Cevizci, Ankara 1989.
- Aristoteles, *Metafizik*, çev.: Ahmet Arslan, İstanbul 1996
- Aynî, M. Ali, *Hacı Bayram Veli*, sad.: H. R. Yananlı, İstanbul 1986.
- Baykar, Tuncer, *Hacı Bayram Velî ve Şehir Hayatı*, Hacı Bayram Velî Sempozyum Bildirileri, Ankara 2000.
- Bayramoğlu Fuat, *Hacı Bayram Velî Yaşamı Soyu Vakfı (I-II)* TTK. Yayınları Ankara 1983.
- Bolay, Süleyman Hayri, "Hacı Baram Velî'nin Dünya Görüşü", (IV. Vakıf Haftası, Türk Vakıf Medeniyet Çerçevesinde Hacı Bayram Velî ve Dönemi Semineri içinde(181-184)), Ankara, 2-3 Aralık 1986.
- Bursalı, M. Necati, Yunus Emre, Hayatı ve Bütün Şiirleri, İstanbul 1989.
- Cebecioğlu, Ethem, "Hacı Bayram Velî", Sahabeden Günümüze Allah Dostları, İstanbul 1998.
- Cebecioğlu, Ethem, Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Anlayışı, Ankara 1994.
- Cebecioğlu, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ankara, 2004.
- Cumbur, Müjgân, *Hacı Bayram Velî'm Kazandırdığı Mânevî Birlik*, Hacı Bayram Velî Sempozyumu Bildirileri, (37-44)
- Çubukçu, İ. Agâh, Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri, Ankara, 1986.
- El-Aclünî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, Beyrut 1351.
- Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad.: heyet, İstanbul 1992.
- Erdem, Hüsameddin, Panteizm ve Vahdet-i Vucûd Mukayesesi, Ankara 1990.
- Evliya Çelebi, *Eyliya Çelebi Seyahatmânese*, Türkçeleştiren; Zuhûrî Danışman, İstanbul, 1970.
- Gazzâlî, *İhyaü Ulumi'd-Din I-IV*, çev.: Mehmed A. Müftüoğlu, İstanbul trsz., C. IV
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, İstanbul 1990.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre ve Şiirleri*, İstanbul 1938.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961.
- Güzel, Abdurrahman, "Hacı Bayram Velî'nin Üç İlahisinin Tasavvufi Açından Açıklanması", Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri, Ankara 8-9 Mart 1990 (76-86).
- Hasan Kamil Yılmaz, Ana hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul 1994.
- Hasibe Mazıoğlu, "Hacı Bayram Velî'nin Şiirleri ve Mektupları", Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri, (102-113)
- Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, çev.: Süleyman Uludağ, İstanbul 1982.
- İbn Tufeyl, *Hayy Bin Yakzan*, çev.: Yusuf Özkan Özburun, Serkan Özburun, Şehabeddin Yalçın, Orhan Düz, Derya Örs, (Hayy İbn Yakzan İbn Tufeyl İbn Sina içinde (11-88)) İstanbul 2000.
- İbnü'l-Arabi, *İlâhi Aşk*, Çev: Mahmut Kanık, İstanbul, 1992.
- İkbal, Muhammed, *Câvidnâme*, çev: Annemarie Schimmel, Ankara 1958.

- İkbal, Muhammed, *Bâl-i Cibrîl*, çev.: Y. Salih Karaca, İstanbul 1983.
- İkbal, Muhammed, *Darb-ı Kelim*, çev.: A. Nihat Tarlan İstanbul, 1958.
- Kelabâzî, *et-Ta'arruf*, çev.: Süleyman Uludağ, (Doğuş Devrinde Tasavvuf), İstanbul 1992.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (Gerekli sadeleştirmeler ve bazı notlara ilavelerle yayımlayan: Orhan F. Köprülü) Ankara 1991.
- Kumanlıoğlu, Hasan Fehmi, Hz.Pîr Seyyid Muhammed Nuru'l-Arabî Hayatı, Şahsiyeti ve Tasavvufi Görüşleri, İzmir 1995.
- Kurtoğlu Zerrin, *Plotinus'un Aşk Kuramı*, Bursa 2000.
- Mehmet Mecdî Efendi, *Terceme-i Şakaiku'n-Nu'maniyye*, taşbasması, İstanbul 1269.
- Mevlânâ, *Mesnevi*, çev.: Veled İzbudak, İstanbul 1988.
- Özköse Kadir, "Hacı Bayram Veli ve Yaşadığı Döneme Tesiri", *Tasavvuf Dergisi*,(53-72) Yıl. 5 sayı 12, Ocak-Haziran 2004.
- Platon, *Devlet*, çev.: Cânân Eyi, İstanbul 2001.
- Plotinus, *The Enneads*, İngilizce'ye çev.: Stephen MacKenna, London 1991. III.V., (50)
- Sahakian, S. William, *Felsefe Tarihi*, çev.: Aziz Yardımlı, İstanbul 1997.
- Şahin, Kâmil, "Hacı Bayram Velî'nin Müderrisliği ve Melike Hatun Medresesi", *Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri*, (121-125)
- Umay Günay, "Hacı Bayram Velî'nin Hayatı ve Eserleri", (Hacı Bayram Veli Sempozyumu Ankara 1990. içinde) (72-75)
- Vassâf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliya*, haz.: Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, İstanbul 1999.
- Yılmaz, Hasan Kamil, Aziz Mahmud Hüdayi ve Celvetiyye Tarikatı, İstanbul 1990.